

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Piippo, Laura

Title: "Ääni on meissä, joka olemme, kun meitä ei ole" : skitsofrenian muotoja ja poetiikkaa Neuromaanissa

Year: 2019

Version:

Copyright:

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Piippo, Laura (2019). "Ääni on meissä, joka olemme, kun meitä ei ole" : skitsofrenian muotoja ja poetiikkaa Neuromaanissa. In Jäntti, Saara; Heimonen, Kirsi; Kuuva, Sari; Mäkilä, Annastiina (Eds.) Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus (pp. 305-328). Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 125. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto

Laura Piippo

”ÄÄNI ON MEISSÄ, JOKA OLEMME, KUN MEITÄ EI OLE”

Skitsofrenian muotoja ja poetiikkaa *Neuromaani*ssa

Jaakko Yli-Juonikkaan viides proosateos *Neuromaani* (2012) on muodoltaan kokeellinen, risteilevien tekstikatkelmien ja alaviitteiden kudos, joka kytkeytyy hulluuteen ja skitsofreniaan monella tapaa. Kirjailija on eräässä haastattelussa osin leikkillisesti todennut ”[velvollisuutensa olevan] kuvata sielullisia kärsimyksiä viihdekirjallisuuden keinoin” (Yli-Juonikas 2006, 39). Tässä artikkelissa tarkastelen hulluuden poetiikkaa *Neuromaani*ssa, toisin sanoen sitä, miten ja millaista hulluutta tai skitsofreenisuutta *Neuromaani*ssa rakennetaan. Poetiikalla tarkoitan kaunokirjallisessa teoksessa vaikuttavia ja sitä jäsentäviä luovia tekniikoita ja periaatteita (vrt. OED, ”poetics”). Erityisen mielenkiinnon kohteena tässä tarkastelussa on se, mitä seikkoja hulluuden ja skitsofrenian moninaisuudesta tämä kaunokirjallinen kudelma erityisesti nostaa esille.

Neuromaani (jäljempänä myös N) alkaa mielentilatutkimuksesta: Silvo Näre -niminen mies on suorittanut rikoksen, jonka laatu ei kuitenkaan missään vaiheessa selviä lukijalle. Jonkun mieli on järkkynyt, jossain on suoritettu okkultistisia riittejä, jossain kavallettu merkittävä määrä tutkimukseen suunnattua rahaa. Tarinaan sekoittuu liuta fiktiivisiä aivotutkijoita, joilla on samannimiset vastineensa myös romaanin ulkopuolisessa todellisuudessa. He tekevät rikoksia raa’asta pahoinpitelystä laajamittaisiin talousrikoksiin. Jo aivan teoksen alussa käy ilmi, että Silvo Näre kuulee ääniä. Esiin nousee erityisesti yksi ääni, mies nimeltä Gereg Bryggman. Tässä kohtaa kerronta vaihtuu pääasiallisesti Gereg in puheeksi. Rakenne muuttuu kuitenkin nopeasti entistä mutkikkaammaksi, sillä romaanissa on Silvon ja Gereg in ohella myös useita muita eriasteisesti epäluotettavia kertojääniä. Useimmat niistä ovat joko erilaisia kuuloharjoja tai todellisten ihmisten mukaan nimettyjä fik-

tiivisiä ”aivotutkijoita”, joskus molempia samaan aikaan. Kertojat vaihtuvat arvaamatta ja usein puhuttelevat myös lukijaa vaihtelevin sävyin sekä antavat ohjeita teoksen lukemiseen. *Neuromaani* on leimallista aikaisempien kaunokirjallisten ja asiategstien ylenmääräinen uudelleenkäyttö ja muokkaus, historiallisten hahmojen ja tapahtumien toisin toistaminen sekä erilaisten tekstimuotojen ja asettelujen jäljittely. Teos esimerkiksi kierrättää suoria anonyymeja sitaatteja ja mukaelmia perinteisten kirjallisuusinstituutioiden ulkopuolisista teksteistä, muun muassa omakustannekirjallisuudesta. Romaani jäljittelee tieteellistä viittaus- ja sitaattiteknikkaa ja leikkii lukijan pyrkimyksillä löytää tulkinta-avaimia tai luotettavia viittauspisteitä tekstin väitteille ja lähteille. *Neuromaani* kytkeytyy näin osaksi postmodernistisen kirjallisuuden traditiota (ks. esim. McHale 1987).

Aiheiden tasolla *Neuromaani* nivoo yhteen hajoavan mielen kuvausta, neurologista tutkimusta ja tutkimusmaailmaan kätkeytyvää rikollisuutta ja petoksia sekä ihmismielen pimeältä puolelta kumpuavaa kuvastoa. Teos pakottaa lukijan arvioimaan uudelleen sekä lukutapaansa että teoksen kierrättämää materiaalia asettamalla lukijan arvotukset ja odotukset odottamattomaan valoon (vrt. Deleuze & Guattari 1992, 23–24). Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään kirjallisesta leikkittelystä, vaan *Neuromaani*n poetiikka tuottaa kapinoivaa aikalaisanalyysia kirjallisesta ja kulttuurisesta syntykontekstistaan sekä käsittelemästään skitsofreenisuudesta: sen tekstuaalisista ilmenemismuodoista ja yhteydestä kulttuuriin ja yhteiskuntaan laajemmin.

Artikkelini etenee käsitteenmäärittelystä luentaan. Aluksi käyn läpi skitsofrenian erilaisia määritelmiä ja niiden kautta termin yhteyksiä *Neuromaani*in. Tämän jälkeen käyn lähemmin ja taustoit- taen läpi *Neuromaani*in poetiikkaa sekä teoksen skitsofreenisuuden rakennusaineiksia ja piirteitä. *Neuromaani*in kirjallisessa hulluudessa on skitsofreenisen rakenteen ohella kaksi selkeää komponenttia: kliininen sanasto ja diskurssi sekä eräänlainen nyrjähtänyt tai pois paikaltaan oleva poetiikka, joka syntyy pääosin lainatuista teksti- aineksista. Teoksessa hyödynnettyjen poeettisten keinojen voidaan

katsoa olevan osin yhteneviä skitsofreniaan liitettyjen kielellisten piirteiden kanssa. Lopuksi tarkastelen skitsofreenisuuden *Neuromaanissa* tuottamia vaikutuksia.

Artikkelin teoreettinen ja metodinen lähtökohta on kontekstualisoiva lähiluku, jossa hulluuden rakentumista ja määreitä luetaan teoksesta auki hyödyntäen siihen liitettyjä tekstejä, diskursseja ja määrittelyjä. *Neuromaanin* poetiikkaan elimellisesti liittyvää tekstienvälisyyttä ja lainaamista tarkastellaan intertekstuaalisuutena. Intertekstuaalisuudella tarkoitan tässä yhteydessä Gérard Genetteä seuraten kahden tai useamman tekstin rinnakkaista läsnäoloa jonkun teoksen puitteissa joko sitaatteina, viittauksina tai plagiaatteina. (Genette 1982, 8; Lyytikäinen 1991, 146.) Tutkimusote on kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksellinen, mistä syystä myös diagnostista ja lääketieteellistä sanastoa käytetään ensisijaisesti kuvailuvassa merkityksessä. Pyrkimyksenä ei siis ole esimerkiksi diagnosoida tekstejä tai niiden tekijöitä tai määritellä tautiluokituksia vaan sekä kartoittaa että purkaa niitä poeettisia keinoja, jotka hulluuteen usein liitetään ja joilla sitä teoksessa rakennetaan (vrt. Deleuze 2007; Varpio 2007, 230–233; Yli-Juonikas 2016).

Skitsofrenian monet määritelmät

Skitsofrenia on tässä artikkelissa hyvin monitasoinen ja -tahoinen käsite, jonka merkitys ei pelkisty termin lääketieteelliseen määritelmään. Se on ensinnäkin *Neuromaanin* käsittelemä aihe ja teema, sillä romaanin päähenkilön voi tulkita kärsivän skitsofreniasta. Tässä mielessä skitsofrenia viittaa tiettyyn tautiluokitukseen, joka on sisäisesti ristiriitainen ja alati muuttuva. (Cullberg 2005, 163; 186.) Skitsofrenia liittyy tämän artikkelin luennassa myös teoksen kuvaamaan myöhäismoderniin kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jota eräät teoreetikot ovat luonnehtineet metaforisesti ”skitsofreeniseksi”. Tästä näkökulmasta katsottuna *Neuromaanin* piirtää aikalaiskuvaa, jossa yhteiskuntamme näyttäytyy skitsofreenisena. Lisäksi ehdotan, että skitsofrenia-termiä voidaan käyttää

metaforisesti kuvaamaan *Neuromaanin* poetiikkaa ja sen lukijassa synnyttämiä vaikutuksia, joita kutsun affektioiksi.

Skitsofrenian diagnostiset määritelmät ovat ajan saatossa eläneet ja muuttuneet. Nykyisen määritelmän mukaan skitsofrenian diagnoosi edellyttää, että henkilöllä on ilmennyt vähintään kuukauden ajan ainakin kaksi viidestä oiretyypistä:

1) harhaluulot, 2) aistiharhat, 3) hajanainen puhe (esimerkiksi toistuva selvä puheen syrjähtely [eli aiheesta toiseen epätavallisen ripeästi vaihteleva ajatuksenjuoksu] tai epäyhtenäisyys), 4) pahasti hajanainen tai outo käytös tai selvämotorinen jäykkyys tai kiihtyneisyys (katatonia) ja 5) niin kutsutut negatiiviset eli puutosoireet (tunneilmaisujen selvä latistuminen, puheen selvä köyhtyminen tai tahdottomuus) (Huttunen 2015a).

Lisäksi skitsofrenian diagnoosin edellytyksenä on sairastuneen sosiaalisen toimintakyvyn merkittävä pitkäjaksoinen heikentyminen. Skitsofrenian oireisiin lukeutuu tyypillisesti erilaisia aistiharhoja, harhaluuloja, vainoharhoja, ajatustoiminnan häiriöitä, tahdottomuutta ja motivaation puutetta, kyvyttömyyttä tuntea nautintoa sekä keskushermoston toiminnan häiriöitä eli neuropsykologisia vaikeuksia. (mt.) Skitsofrenialla on selvä yhteys psykoosiin, ja se luokitellaan psykoosisairaudeksi. Psykoosilla puolestaan viitataan sekä tilaan että kroonistuneeseen sairauteen, jolle on tyypillistä muun muassa henkilön todellisuudentajun heikentyminen ja huomattavat vaikeudet erottaa, mikä on totta ja mikä ei. (Huttunen 2015b.)

Skitsofrenian ja kielen välillä on selvä mutta monihahmotteinen yhteys, joka on ollut osa termin sisältöä jo sen luomisesta saakka (Joensuu 2012, 257–258). Skitsofreniapotilaiden kielessä korostuu tyypillisesti esimerkiksi metaforien sekoittuminen metonymiaan, jossa sana korvataan toisella siihen olennaisesti liittyvällä ilmaisulla, ja sen alalajiin synekdokeeseen, jossa kokonaisuutta ilmaistaan sen osan avulla. Tyypillistä on myös assosiaatioiden hajanaisuus ja epäloogisuus, neologismi eli uudissanojen keksiminen ja ekolalia eli äskettäin kuullun puheen toisto. (Isohanni et al. 2007, 79; Kähmi 2015, 82–83.) *Neuromaanissa* on havaittavissa tiettyjä toistu-

via tekstuaalisia ja poeettisia keinoja, joiden voidaan katsoa olevan osin yhteneviä skitsofreniaan liitettyjen kielellisten piirteiden kanssa (vrt. Deleuze 1979, 28–29; Kähmi 2015, 85). Ne luovat osaltaan sen viiston pohjavireen, josta *Neuromaasin* implikoima skitsofreenisuus rakentuu. Myös kirjan rakennetta voi lukea skitsofreenisena, olkoonkin, että teksti ei tyhjene yksin tähän luentaan. Palaan näihin *Neuromaasin* ulottuvuuksiin artikkelin loppupuolella.

Eräät teoriat taas näkevät skitsofrenian ensisijaisesti osana yksilön ja kapitalistisen yhteiskunnan välistä suhdetta, tai jopa laajemmin kapitalismia määrittävänä ja siihen elimellisesti kuuluvana piirteenä tai ilmiönä. Esimerkiksi filosofi Gilles Deleuze yhdessä kirjoittajaparinsa psykoanalyttikko Félix Guattarin kanssa ymmärtää skitsofrenian hulluuden ja kapitalistisen yhteiskunnan väliseksi suhteeksi (Deleuze & Guattari 2010). Skitsofreenisuus viittaa Deleuzen ja Guattarin yhteiskunnallisessa ajattelussa jakautumiseen tai halkeamiseen keskenään jännitteisiin suuntiin (kreik. *skizo*, ”halkaista”): kapitalismissa yhteiskunnallinen toiminta jakautuu kahtia esimerkiksi yhtäaikaaisesti luomalla toimintamahdollisuuksia ja tekemällä toiminnan mahdottomaksi, minkä vuoksi kapitalistisessa järjestelmässä elävät ihmiset joutuvat sisäisesti risti-riitaisiin positioihin.

Fredric Jameson puolestaan yhdistää esseessään ”Postmodernism and Consumer Society” (1983) skitsofrenian postmodernisiin sekä myöhäiskapitalistiseen – Guattarin termein semiokapitalistiseen – estetiikkaan ja (kulutus)kulttuuriin. Jacques Lacanin (johon myös Guattari toistuvasti viittaa) jalanjäljissä Jameson vetää yhteyden nimenomaan kielen kautta: skitsofreeninen kokemus on kokemus eristyneistä, irrallisista, epäjatkuvista materiaalisista merkisijöistä, jotka eivät yhdisty yhtenäiseksi koherentiksi jatkumoksi. Täten identiteetti, kokemus minästä, hajoaa ja sulautuu ympäröivään todellisuuteen. Myöhäiskapitalistisen yhteiskunnan kontekstissa tuotettuna kaunokirjallisenä hyödykkeenä *Neuromaanikin* on tätä kontekstia vastustavista piirteistään huolimatta myös osa tuota kontekstia (Piippo 2016, 364–365). Teos myös kommentoi tällaisen tuotannon logiikan läpäisemää kulttuuria eksplisiittisesti esimer-

kiksi kuvaamalla tiedemaailmaa, jossa lääkärin tai tutkijan etiikka korvautuu voitontavoittelun ja -maksimoinnin logiikalla.

Jamesonin luennassa kapitalismi on ulottanut skitsofrenian oireet määrittämään myös massojen kokemusta todellisuudesta postmodernin yhteiskunnan ja ajan sekä kulttuurin ja sen tuotteiden muodossa (Jameson 1989, 255–258; 267). Siinä missä Jameson näkee skitsofrenian kapitalismia vahvistavana oireena tai ilmiönä, käsittelevät Deleuze ja Guattari ennen kaikkea skitsofrenian oireluonteen ohella sen kapitalistista järjestelmää horjuttavaa potentiaalia. Näin katsoen sekä postmodernismi että skitsofrenia näyttävät kulttuurisina voimina, jotka sotkevat ja hämmentävät olemassa olevia järjestyksiä.

Tätä ei kuitenkaan pidä sekoittaa sairauden tragedian vähätelyyn tai yksisilmäiseen glorifointiin, sillä Deleuze ja Guattari eivät puhu konkreettisesti diagnosoiduista skitsofreenikoista vaan metaforisemmin yhteiskunnallisesta dynamiikasta. (Deleuze & Guattari 2010, 38; 47–49.) Nämä kaksi tapaa käyttää käsitettä onkin tärkeää pitää erillään pyrittäessä tarkastelemaan kaunokirjallisen teoksen tapoja luoda merkityksiä.

Vaikka tässä luennassa ei, kuten aiemmin on jo todettu, pyritä diagnosoimaan tekstejä, niiden tuottajia tai lukijoita, ei tekstin skitsofreenisista ominaisuuksista ja suhteista puhuttaessa pidä kuitenkaan unohtaa, että termin taakse kätkeytyy myös todellisia, usein traagisiakin ihmiskohtaloita. On eri asia puhua skitsofreenisuudesta ihmisyksilön kuin tekstin yhteydessä. Tässä kohden on kuitenkin hyvä myös ottaa huomioon taiteen ja kirjallisuuden erityislaatu ja ero kokemustodellisuuteen: voimme analysoida tekstejä ja niiden piirteitä ja poetiikkaa tietyllä tapaa vapaammin kuin eläviä ihmisiä, sillä tekstin purkaminen ja tarkastelu ei vahingoita tai leimaa sitä samalla tapaa kuin ihminen tulisi leimatuksi. Poetiikkaan keskittyvä tutkimusote on myös eettinen tekstiä kohtaan. Se tarkastelee kokemustodellisuudesta juontuvan skitsofrenian käsitteen erilaisia tekstuaalisia kytköksiä kaunokirjallisessa kontekstissa kirjallisuudentutkimuksen välinein ja hahmottaa tekstin yhteyksiä laajempiin yhteiskunnallisiin konteksteihin filosofisten käsitteiden kautta.

Tässä luennassa skitsofreniaa ei pyritä kääntämään pelkästään kulttuurista tai yhteiskunnallista kontekstia muokkaavaksi voimaksi. Tarkoituksena on sen sijaan tarkastella lähemmin kulttuurisia merkityksiä ja niiden liikkeitä *Neuromaasin* poetiikan luomissa tiloissa ja kytköksissä. Luennassani kuljetan mukana skitsofrenian käsitteen koko moninaisuutta tarkastellen, miten sen eri puolet ilmenevät teoksessa.

Neuromaasin poetiikkaa

Kuten jo todettu, *Neuromaani* alkaa Silvo Näre -nimisen vangin mielentilatutkimuksesta. Kaksi tutkinnassa mukana olevaa poliisia, Kahakka ja Rambo, saapuvat sairaalaan kuulustelemaan Silvoa Harriet-nimisen hoitajan läsnä ollessa:

– Muistatko vielä Silvo, kun me juteltiin eilen maanantaina? Kerroit, että joku mies antaa sinulle käskyjä. Muistatko? Olisi mukavaa, jos kertoisit meille tästä miehestä, joka komentelee sinua. Onko mies pelottava? Vai tunnetko sinä olosi turvalliseksi, kun mies puhuu sinulle?

– Gereg.

Kahakka ja Rambo vilkaisevat toisiaan yllättyneinä, kirjoittavat sellittämättömän sanan vikkelästi muistiin. Selitysmallit ja teoriat alkavat risteillä mielessä.

Näre tuijottaa herkeämättä Harrietia.

– Sanoitko sinä gereg, Silvo? Voitko kertoa meille, mitä gereg tarkoittaa? Oletko keksinyt ihan itse sen sanan?

– Gereg käskee hakemaan äidin asemalta.

– Ahaa, siis gereg on nimi? Onko Gereg se mies, joka käskee sinua?

– Ei se ole pelkkä käskynhaltija. Useimmiten puhuu mitä sattuu. Eikä aina minulle vaan jollekin toiselle. Kaikkea sekavaa. Älyttömiä väitteitä ja kysymyksiä. Sellainen kimittävä pikkuorava. Neljäs niistä, kuopus, suurelle yleisölle tuntemattomaksi jäänyt tuhlaajapoika. (N, 13–14)

Kerronta tapahtuu vielä kolmannessa persoonassa, kertoja on tarinan ulkopuolinen, näkymätön ja tarinaan osallistumaton. Silvo on harhainen, hän puhuu vähän nykien, ja kertoo kuulevansa päässään

Gereg Bryggmaniksi esitellyn äänen, jonka näkökulman kerronta pian alun jälkeen ottaa. Onko tässä kertojana Gereg vai ulkopuolinen kertoja? Skitsofrenia nousee toistuvasti esille sekä aiheena että sitä kuvittavana, vahvistavana ja jäsentävänä – tai pikemminkin jäsenyyksiä horjuttavana – muotona. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa Gereg kommentoi eräänlaisessa aistideprivaatiotankissa kuvitteellisesti tai todellisuudessa kohtaamansa delfinin esitelmaa tämän arkkitehtuuria käsittelevästä taidehistorian gradusta:

”Veden voidaan nähdä toimivan plastillisena arkkitehtonisena elementtinä, joka rytmittää tilan horisontaalisesti.” Miksi arkkitehdit jauhavat aina ”rytmistä”? Mikä ihmeen ”rytmi”? Aistimuskategoriat menevät usein sekaisin skitsofreenikoilta, siis viiraako arkkitehteillakin? Ärsyttävää tyhjänpäiväistä lätinää. (N, 532)

Neuromaatin rakenne on ergodininen eli lukijalta tavanomaista suurempaa vaivannäköä, työtä ja osallistumista vaativa (Aarseth 1997, 1; Kursula 2013), ja se tuo mieleen 1980-luvulla suositut seikkailupelikirjat. Päästäkseen teoksessa eteenpäin lukijan täytyy jokaisen luvun lopussa valita tekstin tarjoamien vaihtoehtojen pohjalta mihin lukuun hän siirtyy seuraavaksi. Luenta ei siis etene perinteisemmän romaanitradition tapaan järjestelmällisesti sivu sivulta alusta loppuun. Osa valinnoista johtaa väistämättä umpikujiin, ja lukija joutuu palaamaan taaksepäin tai aloittamaan kokonaan alusta. Tällöin luennassa jää myös usein epäselväksi, koska teos varsinaisesti loppuu tai olisiko jokin valintojen sarja ollut merkittävästi muita parempi. Teoksen kertoja- ja kerrontaratkaisut muuttuvat sen katkelmallisen rakenteen vuoksi tiuhaan tahtiin, mutta Geregä voidaan silti pitää Silvon ohella jonkinlaisena (epä)keskushahmona. Gereg in, kuten myös Silvon, vihjataan toistuvasti sairastavan skitsofreniaa, ja teos kommentoi alati jakautuvaa ja hajautuvaa rakennettaan toistuvasti, kuten seuraavassa katkelmassa jossa Gereg antaa lukijalle erilaisia vaihtoehtoja:

Jos epäilyksesi kohdistuvat isään, siirry lukuun **57**. Tai sitten (c) loppuun sisältyy jollekin toiselle henkilölle kohdistettu koodiviesti, jota minun ei ole tarkoitukseen ymmärtää. Jos koodin murtaminen kiinnostaa, siirry lukuun **118**. Toisaalta ei voi pitää poissuljettuna, että (d)

minä kuvittelisin koko jutun. Ehkä ko. merkilliset ilmiöt ovat syntyneet mielessäni ja heijastavat vain pahimpia pelkojani (tai *toiveitani!*?!). Lue lisää luvusta **103**. Silti viime kädessä voi kysyä, (e) onko jutulla oikeastaan väliä. Yhtä hyvin voisin jättää sikseen koko typerän skitsoilun ja siirtyä kiinnostavampiin seikkailuihin. Kiinnostavampia seikkailuja on luvassa **202**. (N, 433)

Kirjan avaava englanninkielinen abstrakti kertoo teoksen olevan romaanimuodon saanut, suomalaisessa neurotiedeinstituutioissa tapahtuneita rikoksia käsittelevä neuropsykologinen tutkimus, jonka avainsanoiksi luetellaan ”neuroscience, forensic psychology, anti-social behavior, defalcation, scientific misconduct, bioethics, rationality of science, fMRI, Finnish cases”.¹ (N, 7) Kirjan kannessa kirjailijan nimeen liitetään kuvitteellinen titteli ”Dr Alt Med, M.H.Q.S, G.T.o.t.D.”, jonka voi nähdä viittaavan sekä (vaihtoehto)lääketeolliseen kontekstiin, Ku Klux Klanin arvonimiin että tietyyppiseen kaunokirjalliseen perinteeseen, sillä tittelin loppuosa tuo mieleen Samuel Becketin absurdissa näytelmässä *Huomenna hän tulee* (1949) odotetun Godot-nimisen hahmon. Neurotieteisiin viitataan alana, joka ”tulee lähivuosina mullistamaan lopullisesti käsityksemme ihmisestä” (N, 591).

Neurotieteiden medikaalinen ja kliininen – tosin samalla absurdiin valoon asetettu – diskurssi tunkeutuu näin teokseen heti alusta pitäen. Sitä vahvistaa myös äärimmäiseen tarkkuuteen vietyjen tuotenimien ja rekisteröityjen tavaramerkkien erittely ja toistaminen. Tällainen kuvailu paitsi vahvistaa teoksen teemaa ja tuntua, myös kytkee tekstin suoraan tietoisien pakotettuun puhetapaan, joka myös on usein yhdistetty skitsofreniapotilaiden kieleen (Covington et al., 88):

[Julisteessa on] pesuainepakkauksen näköistä suurta laatikkoa syleilevä hoikka naishahmo, alla teksti: ”Wash your tears away.” Vaikka kuvasta tulee mieleen vanha pesuainemainos, siinä mainostetaan Shimeronia®. Punaiseen mekkoon pukeutunut peukaloliisa haluaa jättimäistä Shimeron®-rasiaa. EU-maissa Shimeronia® myydään tuotenimellä Derbisol®. Vaimoni Birit Bryggman syö masennuslääkkeitä ehkäistäkseen mahd. relapsit ja rekurrensit. Metabenin® vaikuttava ainesosa, sitalopraamihydrobromidi, on bisyklinen antidepressantti joka es-

tää 5-HT:n takaisinottoa aivostossa. Kokemusta yhteiskäytöstä selegiliinin kanssa Parkinsonin tautia sairastavilla ei ole. Toksisuus alhainen, hiirillä ja rotilla testatut LD50-arvot korkeat. 9 Tilaa ilmainen näytepakkaus (100 x 40 mg tabl.) jo tänään kirjasen välistä löytyvällä kuponilla, annostus: aikuiset 80–120 mg/vrk väh. 5 viikon ajan. Yli 65-vuotiaat 80 mg/vrk. Lapsilla aloitusannos 40 mg/ vrk, annos nostetaan viikon kuluttua 80 mg:aan/vrk. (N, 16–17)

Teoksen viitekehikseksi asetetut neurotieteet ja niihin kietoutuvat taloudelliset intressit ja sivujuonteet kiinnittävät osaltaan *Neuromaania* psykiatrian historiaan. Psykiatristen hoito- ja hahmotustapojen jatkumossa neurotieteet pyrkivät tekemään vakavat psykiatriset häiriöt, kuten skitsofrenian, ymmärrettäväksi aivojen kemian ja anatomisen neuropatologian eli aivokudosten vaurioiden tutkimisen avulla. Neurotieteet loivat pohjan sille tieteelliselle innostukselle, joka yhdessä psyykenlääkkeiden myynnistä kertyneiden voittojen kanssa vauhditti psykiatrian kohoamista aikaisempaa korkeammalle tieteiden hierarkiassa, ja toisaalta saivat sivutuotteenaan aikaan vastaliikkeen, joka kritisoi laboratorio-tiedemiesmäistä asennetta hoitoon ja hoidettaviin. (Shorter 2005, 307–320.)

Neuromaania voidaan näiden viitepisteiden kautta lukea myös eräänlaisena sairaalaympäristönä.² Sairaala- tai laboratorioympäristössä kysymys sairaudesta ja terveydestä palautuu myös korostetusti kysymykseen vallasta. Mainituissa ympäristöissä valkoinen lääkärintakki antaa käyttäjälleen takittomia yksilöitä suuremman toimintavallan ja -vapauden. Tämä hierarkia kertautuu *Neuromaaniassa* myös tieteen, ja erityisesti tiettyjen tieteiden kielenkäytön tapoihin: neurotieteellisellä jargonilla on hyvin helppo häivyttää näkyvistä tutkimuksen todelliset toteutusmenettelyt sekä mahdollisuus niiden kriittiseen tarkasteluun.

Skitsofrenia *Neuromaaniassa*

Skitsofrenia nivoutuu osaksi *Neuromaania*n poetiikkaa monin tavoin ja usealla tasolla, joita seuraavaksi esittelen ja erittelen. Teoksessa on lukuisia katkelmia, joissa skitsofreniaa tai siihen liitetty-

jä oireita kuvataan enimmäkseen ulkopuolisen kertojaäänen kautta. Kesäinen Kupittaankatu Turussa saattaa yhtäkkiä muuttua kauhistuttavaksi valvenäykksi, jossa kerronta siirtyy ensin ulkopuolelta näyn todistajan sisäiseksi, ja lopulta jälleen joko näkijää tai lukijaa sinä-muodossa puhuttelevaksi ääneksi:

[O]lo ei ole kovin hyvä, pelottaa niin pirusti. Mitä Gereg pelkää? [...] Kulttuuripääkaupunki on raunioina, tulipalot raivoavat joka suunnassa ja tavoittavat puiston puut ja pensaistot hetkenä minä hyvänsä, mutta Neurokoreografi ei lopeta tanssia. Hänen raajansa liikkuvat nopeammin kuin kellään muulla. Ihmeellistä, miten vanha mies voi riuhtoa raajojaan noin nopeaan tahtiin. Hän ei nuku koskaan eikä kuole koskaan [...] Näin pahasta kohtauksesta toipuminen vie pitkään. Nyrjähdät syrjään oikealta hermoradalta, revähdät mielisairauden rinnakkaismaailmaan. Voit määrätä vain virhemarginaalin (N, 30)

Tällainen jatkuva näkökulman vaihtelu on *Neuromaanille* hyvin tyypillistä, ja se yhdistyy myös yleisemmin hajoavan mielen kuvaukseen. Skitsofreniaa kuvataan paitsi ulkoapäin myös hajoavan mielen logiikkaa seuraavan tekstin rakentumisen kautta, skitsofreenisena poetiikkana. Näin oireiden kuvaus kytketään tekstin omaan metakommentariin omasta tekstuaalisuudestaan ja rakenteestaan:

Usein kun skitsofreenikko kertoo tarinan sairautensa puhkeamisesta, logiikka pettää vasta kohdassa jossa kohtausta alkaa. Olin viemässä lemmikkimaaoravaani Upia eläinlääkärille, päivä oli kaunis, ruotsalaistalojen pihoilla oli aloitettu istutustyöt, ja siinä matkalla keksin insuliinin.³²⁷ Luin keväällä ylioppilaskirjoituksiin ja kävin vesijumpassa kiipeän selän takia. Samaan aikaan Betlehemissä löydettiin viemäristä täysin ehyet ihmisaivot. Tajusin, että minulla on vain kaksi äitiä elinaikaa [...] ani harvoin sanotaan, että kuvittelin muuttuneeni tv-kokiksi tms., koska vertauskuvallinen nolla-asteen puhetapa kuuluu asiaan ja kuvaa kohtausta elävämmin. (N, 290)

Ensimmäisen persoonan kerronta saa teoksessa usein piirteitä, jotka muistuttavat etäännytyssä sävyssään psykoosikokemusta kuvaavia tarinoita (ks. Jari Kokkisen artikkeli tässä teoksessa). *Neuromaanissa* on myös monia skitsofrenian oireita, kuten aistiharhoja, paranoiaa ja akuuttia psykoosia suoraan kuvaavia ja kommentoivia jaksoja, mikä tuo aiheita tutuksi lukijalle ja samalla kuvittaa näiden

kuvausten avulla sen tilan, jonne lukija tarinan mielessään konstruoi ja jossa teoksen tuottamat affektiot aktualisoituvat:

Skitsofrenian puhkeamisen tunnistaa mm. siitä, että ihminen lakkaa sietämästä peilikuvaansa. Hän ei suostu enää katsomaan peiliin. Lasiin kasvaa silmänräpäyksessä hämähäkinseitti, kun Gereg lyö sitä nyrkillä.⁵³³ Heijastava pinta muuttuu säröillessään valkoiseksi opaakiksi. Rystysistä seittimäinen verkko purkautuu pitkin kämmenselkää, rannetta ja käsivartta, mutta langat ovat paksumpia kuin peilissä ja väriältään punaisia. Äkkiä verta on kaikkialla. Lavuaarissa, hammasmuikissa, hammasharjoissa, kauneudenhoitotuotteissa, lattialla. Särkynyt peili putoaa metallikehysineen seinästä. Osat rysähtävät lavuaariin ja lattialle. Melu melkein räjäyttää pään. Hiljaisetkin äänet tekevät kipeää. Gereg hoippuu ulos vessasta, pujahtaa nopeasti eteisen peilin ohi ja istuu olohuoneen pallotuoliin. Oksettaa ja pyörryttää. Terveen ihmisen aivoissa aktiivisimpien hermosolulinkkien verkosto muodostaa kauniin pensasrakenteen. Skitsofreenikoilla pensas näivettyy, lahoaa, kuolee, pirstoutuu sinne tänne. (N, 476–477)

Skitsofreenisen kielen kanssa yhteneviä piirteitä ovat esimerkiksi neurologisen häiriön lailla kehää kiertävät lause- ja virkerakenteet sekä kielen banaalius ja vulgaarius, johon liittyy sosiaalisen stigman kautta myös häpeää ja peittelyä. Tätä piirrettä romaani leikitellen varioi sensuroimalla sanoista kirjaimia – jopa niin pitkälle, että ele itsessään alkaa vetää huomiota itseensä ja menettää lopulta ylimääräytyessään merkityksensä:

Sokeeraavia kuvia ja välähdyksiä tietoisuuden alimmista kerroksista – rauniokaupunki, tulipatsas h*riso*tissa, yöllä susilaumaksi muuttuvat mustat k*tajat taloyhtiön pihalla [...] epävakaa mielentila antaa vain 2 vaihtoehtoa: t*kav*semman tä*kä**n p**ku – siirry lukuun 25, tai k*hoamin*n a****r**sä – siirry lukuun 180. Valinta on kieltämättä vaikea ja vaatii sinulta eläytymiskykyä poikkeusyksilön sis. maailmaan. Rohkeutta, ystävä – tulee vain heittäytyä kokemuksen virtaan, etsiä etsijän tielle, k*tkeytyä *hmis**den *h***** (N, 77)

Teoksessa viljellään taajaan sekoittuneita metaforia, ja rekisterin-vaihdokset ovat nopeita ja yllättäviä, mikä tuo mieleen radion kanavan virityksen. Narratiivit ovat nykiviä, toisteisia ja usein vieraan-

nuttavalla tavalla aukkoisia, minkä vuoksi lukijan on vaikea saada viritystä kohdalleen:

Kunpa olisimme ymmärtäneet sopia ”erimielisyytemme” vähän aiemmin [...] kun ei vielä ollut myöhäistä [...] niin paljon tärkeää jää sanomatta [...] lapsivakoojista [...] aivojen säteilytyksestä [...] älä soimaa isääsi, hän ei mahda mitään elämänviettinsä armottomuudelle [...] valkoinen ruoho, pakeneva valkoinen hengitys [...] ”taikalamppu” [...] isän valkoinen korva [...] (N, 530)

Edellisessä katkelmassa näkyy myös skitsofrenian vuorovaikutussuhteita mutkistava ja pahimmillaan rapauttava vaikutus, kun kielen maailmaa merkityksellistävä funktio luiskahtaa pois paikaltaan ja irtautuu yleisemmin jaettujen ja yhteisiksi tunnistettujen merkitysten piiristä. Ilman yhteistä kieltä kommunikaatio muiden ja ulkopuolisen todellisuuden kanssa vaikeutuu merkittävästi, mikä puolestaan ohentaa luottamusta itsen ulkoiseen. Tähän kytkeytyy myös *Neuromaaniin* kerrontaa usein leimaava paranoidi sävy:

Aura huomaa, että tarjoilijatyttö vilkuilee häntä pistävästi. On kuin muut asiakkaat yrittäisivät väistellä katsekontaktia. Käyttäydynkö huomiota herättävän oudosti? Näkykö mielen repaleisuus päälle päin? Nyt täytyy skarpata, hengittää syvään, rauhoittua [...] ”muistinmenetyks” [...] tunnelman hikinainen painostavuus ei kuitenkaan hälvene, tarjoilijatyön silmäykset muuttuvat yhä uhkaavammiksi. (N, 503)

Teoksessa toistuu usein skitsofrenialle tyypillinen syrjähtelevä kieli, jossa ajatus risteilee hallitsemattomasti ja assosioiden aiheesta toiseen. Samalla kun kommunikaatio ulkoisen kanssa rakoilee, alkavat myös minän olemus ja sen rajat hämärtyä:

Kotona tuli mieleen, että isän ja äidin voisi kutsua käymään. Hän keitti kahvin ja meni juomaan sen parvekkeelle. Orava kiipesi vastapaisen talon tiiliseinää. Se oli yhtä taitava kuin kärpänen, paitsi että tuskin pystyisi juoksemaan katossa ylösalaisin. Äkillinen ilo pelotti Viiviä. Miksi tämä talvi on kaikkia aiempia kauniimpi? Käykö kirjoittajakursseilla miehiä? Oravaa ei pysäytä edes tiilimuuri. Olenkohan minä raskaana [...] onkohan äiti raskaana [...] huh, tässä tulee kylmä.⁵²⁶ Illalla voisin kirjoittaa runon turkistani. (N, 470)

Teos kytkeytyy skitsofrenian oireiden kirjoon erityisesti taudinkuvaan usein liitetyn äänten kuulemisen teeman kautta (vrt. Stephens & Graham 2000). Silvo kuulee päässään Geregín ohjeistavan ja käskävän äänen, mutta myös kirjan lukija joutuu ottamaan vastaan erilaisia sääntöjä ja käskyjä paikoin paikantumattomalta, vainoharhaisuuteen taipuvaiselta kertojaääneltä:

Älä kiroile koskaan. Ole voimakas teoissa, niin sinun ei tarvitse käyttää voimasanoja. (78) Otettuasi kirjeen kuoresta tarkasta vielä kuorta päivänvaloa vasten; lue jokainen kirje kahdesti. (222) Lausu ajatukseksi aina selvästi. (139) Ole ahkera. (51) Lue vain hyvää kirjallisuutta. (122) Älä koskaan polta tupakkaa. (185) Älä karta tilintekoa itsesi kanssa. (119) (N, 526)

Usein erilaiset äänet, puhujat ja kerronnan tasot myös sekoittuvat toisiinsa, mikä vaikeuttaa kokonaisuudenhallintaan tai luotettavien ja epäluotettavien, tai edes todellisten tai kuviteltujen kertojien luokitteluun pyrkivän lukijan tehtävää, ja toisaalta myös korostaa teemaa entisestään. Tämä vaikutelma kertautuu myös moniäänisessä kerrontarakenteessa, joka sulauttaa lukijan kokemukseen myös äänten kuulemiseen liitetyn stigman:

Mutta jo v. 1994 sielua jäyti jokin. Ääni. Syyttävä ääni. Mantelitusmakkeessa. Isän ääni? Ei, ei tietenkään, isähän hänet pahoille maan tavoille opetti. Ääni ei soimannut eikä kolkuttanut, pikemminkin tykytti. Yliminä/omatunto ei tykytä. Sitä paitsi minä sanoin syyttävä, en syyllistävä. Ne ovat kaksi eri asiaa.⁵³⁴ Muistatko mitä ääni sanoi? Kai ne olivat enimmäkseen kiihkeitä kuiskauksia. Iso osa ehti mennä ohi korvien t. peittyi muun kognitiivisen kohinan alle. Elävimmin jäivät mieleen voimakkaat äkilliset yllykkeet. – *Pakene!* – *Piiloudu!* – *Seuraa rahan liikettä!* Joskus se sähähteli vaillinaisia lauseita. – *Huomasitko?* – *Näin ei voi!* *Selusta!* *Se ymmärsi!* *Syyttäjä!* *Älä paljasta!* (N, 477)

Moniäänisyyttä teokseen tuovat myös teokseen upotetut lainaukset ja lähdeviitteiden käyttö, mikä näkyy hyvin esimerkiksi teoksen alaviitteessä nro 116, joka jo itsessään alkaa saada teoskokonaisuudesta irtautuvan sisäkkäiskertomuksen piirteitä:

¹¹⁶ Suurten toiveiden ja pelkojen millenniumia minä juhlistin kaverieni kanssa Rio de Janeiron räkäisimmässä merimieskapakassa, koolla oli koko vanha hampuisjengi Small S. A., Perera G. M., DeLaPaz R.,

Mayeux R. ja Stern Y. 1999, ja kaikilla pyöri mielessä vain ”Differential regional dysfunction of the hippocampal formation among elderly with memory decline and Alzheimer’s disease.” *Annals of Neurology* 45. S. 466–472. (N,101)

Kaikkiaan alaviitteitä on yli 700 ja anonyymejä tekstiin viittaamatta upotettuja lainauksia ja viitteitä satoja. Teoksen laaja viittaus- ja lainausaparaatti ohjaa lukijaa tutustumaan viitattuihin teksteihin. Niistä käy nopeasti ilmi, että *Neuromaanin* materiaalina on käytetty mm. Murha.info-sivuston ohella myös runsaasti erilaisia omakustanteita (ks. myös Arnkil 2015; Yli-Juonikas 2013; Yli-Juonikas 2015), joista teoksen skitsofreenisen kielen kanssa yhtenevät kielelliset piirteet näyttävät suurelta osin olevan peräisin. Omakustannekirjallisuudella tarkoitetaan tekijän itsensä kustantamaa kirjallisuutta, joka ei ole tullut julkiseen levitykseen kirjallisuusinstituution portinvartijoiden, eli kustannusyhtiöiden tai -toimittajien käsien kautta. Tällainen *outsider*- tai ITE- kirjallisuus rinnastuu kansainvälisestä näkökulmasta *outsider*-taiteeseen. *Outsider*-taiteen juuret ovat psykiatristen sairaaloiden potilastaiteessa, jota on liiallisen leimaavuuden välttämiseksi kutsuttu myös nimellä *art brut* eli raakataide (Haveri 2016, 113). Tämä yhtymäkohta vahvistaa entisestään lukijan *Neuromaanista* tavoittamia mielisairauden konnotaatioita.

Neuromaanin monista ja monistuvista (ala)viitteistä ja tekijänimistä on mahdollista vähäiselläkin salapoliisityöllä jäljittää useita kirjoittavia hahmoja ja heidän kaunokirjallisia teoksiaan, jotka uudessa yhteydessään useimmiten esitellään neurotieteellisen tutkimuksen harjoittajiksi tai tieteenalaa edustaviksi teksteiksi. Esimerkiksi skitsofreniaa lapsesta saakka sairastanut yhdysvaltalainen kirjailija Louis Wolfson – jonka kielestä toiseen foneettisesti kääntynevästä kirjoitustavasta Deleuzekin (2007, 25) on kirjoittanut – esitellään lukijalle kielitieteilijänä ja keksijänä:

Skitsofreniaan sairastunut kielitieteilijä Louis Wolfson halusi suojautua maailman melulta, liitti lääkärin stetoskoopin kannettavaan magnetofoniin ja tuli näin keksineeksi korvalappustereot jo v. 1976, kolme vuotta ennen Sonyn insinöörejä. (N, 39)

Neuromaantin taustalta on tunnistettavissa myös esimerkiksi Heljä Timo Suomelan *Seksihirviö* (1984), Vilho Piipon teokset *Herrat paratkoot* (1986) ja *Minä olin kuningas, missä on minun mausoleumini* (1997), Mark Parlandin *Toisinajattelija* (1993) ja *Taistelijana Supon varjossa v. 1979–2000* (2000) ja Pentti Matilaisen *Sexi leikkii kuoleamalla* -dekkari (julkaisuvuosi tuntematon)³. Myös tämän artikkelin otsikkoon nostettu runoilija Matti Tiisalan nimiin *Neuromaanissa* kirjattu epigrafi ”Ääni on meissä, joka olemme, kun meitä ei ole” on nyökkäys omakustannekirjallisuuden suuntaan. Tutkija-lukija ajautuu kuitenkin salapoliisityössään nopeasti erilaisten esteettisten ja eettisten kysymysten eteen. Kuten Yli-Juonikas itsekin on sattuvasti todennut:

Taiteen tekijöitä voi jakaa persoonallisuustyyppeihin sen perusteella, kuinka paljon tilaa he antavat työssään tiedostamattomille impulsseille, virheille ja sattumalle. Luokituksista riippumatta alitajunnalla ja kaaoksella on aina jonkinlainen rooli luomisprosessissa. ITE-taiteilijoilla tahattomien efektien vaikutus korostuu. Vaikka heillä on tietysti omat esteettiset ihanteensa ja tavoitteensa, vastaanottajan kannalta ne jäävät sivuseikaksi. Huomio kiinnittyy – ja esteettinen vaikutelma perustuu – ennen kaikkea niihin teoksen elementteihin, jotka näyttävät syntyneen tekijän tarkoittamatta. Esimerkiksi paranoidista skitsofreniaa sairastavan kirjailijan päämäärät ovat useimmiten yhteiskunnalliset. Hän haluaa paljastaa salaliiton ja huutaa epätoivoisesti lukijaa apuun. Vaikka lukija järkyttyy kirjoittajan ahdingosta, teoksen väittämiä hän ei niele sellaisinaan. Sen sijaan hän saattaa lumoutua sairauden sivutuotteena syntyneestä näkyrunoudesta, omalaatuisista uudiskäsitteistä ja loitsuista, joita kirjoittaja on tullut kehittäneeksi kuvatesaan kauhujaan. (Yli-Juonikas 2015).

Samansuuntaisia huomioita mieleltään järkkyneistä taiteilijoista tekee myös Deleuze, joka kytkee kaunokirjallisisissa teksteissä hahmottuvan skitsofrenisuuden ympäröivään kulttuuriin ja yhteiskuntaan:

Emme kirjoita neurooseillamme. Neuroosi ja psykoosi eivät ole elämän läpikulkureittejä vaan tiloja, joihin pudotaan, kun prosessi on keskeytynyt, kuten ’Nietzschen tapauksessa’. Sitä paitsi kirjailija sellaisenaan ei ole sairas vaan pikemminkin lääkäri, minän ja maailman lääkäri. Maailma on kokoelma oireita, jotka yhdistyvät ihmisessä sairau-

deksi. Kirjallisuus näyttäytyy siis pyrkimyksenä terveyteen. (Deleuze 2007, 20–21.)

Tämänkään artikkelin motivaationa ei ole paljastaa, luokitella tai diagnosoida *Neuromaani*ssa kierrätettyjen tekstien tekijöitä, joten asetun luennassani kirjailijan kanssa samaan linjaan: kiinnostavaa kirjallisuuden hulluuden rakentumisessa ovat sen kirjalliset merkit ja luomat – se sama epäkesko poetiikka, jota *Neuromaanikin* toistaa ja varioi. Myös ITE-taidetta tutkinut Minna Haveri (2016, 113) huomauttaa *art brut* -käsitteen isää, ranskalaista taiteilijaa Jean Dubuffeta lainaten, etteivät tätä tyyliä edustaneiden taiteosten piirteet olleet yksinomaan psykiatristen potilaiden taiteelle tyypillisiä.

Outsider- tai ITE-kirjallisuudeksi tunnistettavilla lähdeteksteillä on kuitenkin merkittävä vaikutus *Neuromaanin* poetiikkaan ja skitsofreniaan liittyvään merkityksenmuodostukseen. Neurologian, medikalisaation ja tautiluokitusten kliininen kieli ja määrittelyvalta asettuvat kyseenalaisiksi yhdistettyinä petoksen, rikoksen, pseudotieteiden ja skitsofreenisen kielen tuottamiin affektioihin. Teoksen tapa hyödyntää lähdemateriaalinaan poetiikaltaan epävakaita ja syrjähteleviä tekstejä tulee lopulta hyvin lähelle Deleuzen ja Guattarin kuvausta *Capitalisme et schizophrénie* -teoksen ensimmäisen osan, *Anti-Oidipuksen* kirjoitustyöstä:

Kirjoitimme 'Anti-Oidipusta' kaksin. Koska kumpikin meistä oli monta, meitä olikin jo melkoinen joukko. Tässä olemme käyttäneet hyödyksi kaiken minkä saimme käsiimme niin läheltä kuin kaukaakin. Olemme jaelleet näppäriä pseudonyymejä hankaloittaaksemme tunnistamista. (Deleuze 1992, 22.)

Yllä olevan lainauksen ja *Neuromaanin* voidaan yhdistää samantapainen, postmodernismille tyypillinen kirjallisuuskäsitys, jossa tekstin merkitys ei enää palaudu tekijäänsä tai tekijöihinsä, vaan syntyy – näissä tekstiesimerkeissä erittäin – heterogeenisen tekstimateriaalin yhteenliittymistä, jotka tekevät lukijan kiusallisen tietoiseksi merkitysten paikantuneisuudesta ja lähtökohtaisesta moniäänisyydestä (vrt. Helle 2009, 238).

Lopuksi: *Neuromaani*n poetiikan tuottama kokemus

Millaiseen kulmaan lukija sitten *Neuromaani*ssa skitsofrenian moninaisuuteen nähden asettuu? Kuten edellä on todettu, skitsofrenisuus ei palaudu *Neuromaani*ssa yksin esimerkiksi henkilöhahmoon tai -hahmoihin vaan myös teokseen poetiikkaan eli tekstiin itseensä. Kerronnan rakenteet hakevatkin usein rajojaan mielen harmailta alueilta ja murroksista (Zunshine 2006, 54–57). Sianne Ngain (2005, 28–29) mukaan tekstin ”sävy” tai ”tunnelma” on tekstin ominaisuus, joka tuottuu sen kompositiosta ja rakenteesta, ja tulee eletyksi todeksi lukevan yleisön affektioissa. Toisin sanoen sävy ei synny yksittäisistä piirteistä vaan eri osien summana ja lukijan kannalta kokonaisvaltaisena kokemuksena. *Neuromaani* asettaa lukijan kokijan asemaan ja pakottaa lukijan etenemään ja etsimään yhteyksiä tavalla, joka pakenee tavanomaista terveeksi nimettyä arki-järkeä ja jonka sävy on usein epämukava:

”Nämä äänet – hyvä jumala, usein ne ovat kiusanneet minut itsemurhan partaalle”, ruikutat psykiatreille. Ärsyttävä tuo sinun tapasi suurenalla asioita. On hyvä, että joudut vihdoin pysähtymään, hiljentymään ja kuuntelemaan sis. ääntäsi.⁴⁹ Se tässä on tarkoituskin. (N, 46–47)

Edetäkseen teoksessa lukija joutuu kuuntelemaan sen monia ääniä ja noudattamaan niiden antamia ohjeita. Osa ohjeista on ystävällisiä ja eteenpäin avittavia, osa taas pakottavia, syyllistäviä tai suorastaan väkivaltaisia. Lukija asetetaan kokijan asemaan toteamaan näitä kategorioita ylläpitävien rakenteiden mielipuolisuuden: lukija ei ole koskaan aivan varma, onko teos saatu päätökseen, onko luenta onnistuttu toteuttamaan oikein, vai onko kenties jotain jäänyt huomaamatta, jokin suurempi kehys tai salaisuus paljastamatta. Teoksen rakenteen ergodisuus, toisteisuus ja luennan päättymättömyys pakottavat lukijan kokemaan tekstin toisenlaisesta positioista kuin vain ”hillittynä sivustaseuraajana tai todistajana” (vrt. Donna Harawayn ”*modest witness*”) tai valtaa käyttävänä tutkijana, jonka hallinnassa koe on – vaikka valintojen kautta etenevä luenta aluksi huijaakin lukijan uskomaan itsestään näin. Syrjähtelevä kieli ja ku-

vasto eivät jätä lukijaa rauhaan, vaan tämä joutuu alati arvioimaan uudelleen valintojaan ja etsimään vihjeitä sijoiltaan nyrjähtelevän kerronnan ja kuvaston seasta. Lukija joutuu myös usein valintatilanteisiin, joissa on tarjolla vain eettisesti arveluttavia vaihtoehtoja, mikä osaltaan voimistaa normaalin tai säädyllisen alueelta pois liukumisen epämukavaa tuntua. Lukijan toistuva puhuttelu – ja sen sävy – lisää teoksen affektiivisuutta:

Mielenterveyskuntoutujan arkipäivästä puuttuu tavallisesti vauhdikkaan toimintaseikkailun ulkoinen sytyke. Päivät seuraavat toisiaan samanlaisina, tapahtumaköyhinä ja ankeina.²⁹⁰ Jos jotain erikoista sattuu, mielenterveyskuntoutuja itse yleensä aiheuttaa sen. Psykoosi, raivo-kohtaus, epäsopivan käytöksen synnyttämä hetkellinen sekasorto. Ge-regiä ei juuri nyt paremmin ahdista, lääkkeet tekevät tehtävänsä. Mutta jostain pitäisi keksiä räjähtävä toimintaseikkailu, kun kerran sinäkin sitä pyydät. (N, 255)

Neuromaanissa on lukematon määrä erilaisia kirjallisia aineksia, hahmoja, viittauksia, pseudoviittauksia, lähteitä, ajatuskulkuja ja punaisia lankoja – sinisiä unohtamatta. Lopulta, ennemmin tai myöhemmin, myös lukija huomaa sotkeutuvansa erilaisiin langanpäihin ja päättömyyksiin ja tulevaisuuden kiusallisen tietoiseksi sekä omasta lukijuudestaan että tekstin tavasta tarkkailla ja kommentoida tätä. Erityisesti moniulotteisen rakenteensa kautta *Neuromaanin* skitsofreenisuus tulee lähelle sekä Jamesonin että Deleuzen ja Guattarin (sillään erilaisia) tapoja hahmottaa käsite nimenomaan ympäröivän kapitalistisen yhteiskunnan ja yksilön, tai tässä tapauksessa erityisesti tekstin ja lukijan välisenä suhteena. Merkitysten hajoaminen ja muodostuminen nousevat keskiöön tässä epätasapainoisessa vaikutussuhteessa, joka korostaa kulloisenkin kontekstin roolia yksilön sijaan.

Romaani saakin lukijassa aikaan voimakkaita affektioita: tekstin leikkillisuus huvittaa mutta tuottaa myös – luennan edetessä ja pitkittyessä – turhautumista, riittämättömyyttä, epätietoisuutta ja hallinnan menettämisen kokemusta. Tämä suuntaa ajatukset myös skitsofrenian kokemuksen ja poetiikaltaan skitsofreenisen teoksen luennan väliseen merkittävään eroon: lukija voi aina halutessaan

hylätä teoksen luennan käydessä liian epämukavaksi, mutta sairaudesta ei voi samalla vaivattomuudella päästä eroon. Näin ollen romaani tekeekin skitsofrenian kokemusta ja siihen liittyvää toimintamahdollisuuksien kapenemista näkyväksi ei niinkään simulaation vaan tämän edellä kuvatun ristiriidan kautta. Hajoavan rakenteensa ja viiston kielensä kautta *Neuromaani* kuitenkin rakentuu myös omalaisensa mausoleumi tai muistomerkki skitsofrenisen kielen kirjallisille ilmentymille, jotka nivoutuvat elimelliseksi osaksi romaanin erityislaatuista poetiikkaa. *Neuromaani* poetiikan voidaankin todeta hyödyntävän skitsofrenisen kielen piirteitä yhdistettynä monimutkaiseen ja hyvin affektiiviseen kerrontarakenteeseen ja kokonaiskompositioon. Tämä yhdistelmä tuo hulluuden ja skitsofrenian lähelle lukijan kokemusta mutta korostaa niiden luonnetta yksilön rajat ylittävinä ilmiöinä. Samalla keskiöön nousee sairauden tragedian ohella näiden rajojen nimeämiseen ja määrittelyyn kytkeytyvä valta. Teoksen rakenteissa ja poetiikassa hulluuden rihmastot leviävät ja risteytyvät, ja asettavat kyseenalaiseksi sekä tietyille vallan diskursseille annetun määrittelyvallan että hulluuden toiseuden. Tästä huolimatta, tai ennemminkin sen kautta *Neuromaani* kuitenkin näyttää hulluuden olevan ei ulko- vaan sisäpuolella, jo valmiiksi luennassa ja ympäröivään yhteiskuntaan asettumisessa läsnä: meissä, joka olemme, kun meitä ei ole.

VIITTEET

¹ Suom. ”neurotiede, oikeuspsykologia, epäsosiaalinen käytös, kavalus, tutkimusriike, bioetiikka, tieteen, aivokuvannus, rationaalisuus, suomalaiset tapaukset”

² Tällainen luenta on ollut esimerkiksi tanssija-koreografi Valtteri Raekallion johtaman työryhmän toteuttama paikkasidonnainen ja romaanin tiukasti pohjaava nykytanssin, teatterin, kuunnelman, liveroolipeilin sekä kuvataideinstallaation välimaastoon sijoittuva tanssitaideteos *Neuromaani*, joka toteutettiin Helsingissä käytöstä poistuneen Marian sairaalan tiloissa elo-syyskuussa 2016.

³ Kyseisten teosten jäljille on ollut mahdollista päästä esimerkiksi Yli-Juonikkaan ”Arvoitus nimeltä elämä” -nimisen blogin (onnentiirikka.blogspot.fi) ”kauneimmat kirjat”-aihetunnisteella varustettujen merkintöjen kautta. Kyseisissä merkinnöissä esitellään usein omakustannekirjallisuutta edustavien teosten kansitaidetta.

LÄHTEET

Aineistolähteet

Yli-Juonikas, Jaakko (2012) *Neuromaani*. Helsinki: Otava.

Lähteet

Aarseth, Espen (1997) *Cybertext. Perspectives on ergodic literature*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Concise Oxford English dictionary (2004) Oxford: Oxford University Press.

Covington, Michael A. et al. (2005) ”Schizophrenia and the structure of language: The linguist’s view”. *Schizophrenia Research* 77. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2005.01.016> (Luettu: 22.6.2018)

- Cullberg, Johan (2005) *Psykoosit. Kokoava näkökulma*. Suom. Tuomo Vätkki. Helsinki: Therapie-säätiö.
- Deleuze, Gilles (1979) ”The Schizophrenic and Language: Surface and Depth in Lewis Carroll and Antonin Artaud”. Teoksessa *Textual strategies. Perspectives in post-structuralist criticism*. New York: Cornell University Press.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Felix (1992) ”Rihmasto. Johdanto”. Suom. Jussi Vähämäki. (Rhizome, 1980.) Teoksessa Jussi Kotkavirta, Keijo Rahkonen & Jussi Vähämäki (toim.) *Autiomaat: Kirjoituksia vuosilta 1967–1986*. Helsinki: Gaudeamus.
- Deleuze, Gilles (2007) *Kriittisiä ja kliinisiä esseitä*. Suom. Anna Helle, Merja Hintsa & Pia Sivenius. (Critique et clinique, 1993.) Helsinki: Tutkijaliitto.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (2010) *Anti-Oidipus: Kapitalismi ja skitsofrenia*. Suom. Tapani Kilpeläinen & Tutkijaliitto (Capitalisme et schizophrénie: L’anti-Œdipe, 1972.) Paradeigma-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Genette, Gérard (1982) *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris: Seuil.
- Haveri, Minna (2016) ”ITE-taiteen hauska brändi”. Teoksessa Seppo Knuuttila, Pekka Hakamies & Elina Lampela (toim.) *Huumorin skaatlat. Esitys, tyyli, tarkoitus*, s. 108–124. Kalevalaseuran vuosikirja 94. Helsinki: SKS.
- Helle, Anna (2009) *Jäljet sanoissa. Jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsitteksen tulo 1980-luvun Suomeen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huttunen, Matti (2015a) Skitsofrenia. *Lääkärikirja Duodecim*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim 14.11.2015. <http://www.terveyskirjasto.fi>. (Luettu: 15.5.2018)
- Huttunen, Matti (2015b) Psykoosi (mielisairaus). *Lääkärikirja Duodecim*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim 14.11.2015. <http://www.terveyskirjasto.fi>. (Luettu: 15.5.2018)
- Isohanni, Matti, Honkonen, Teija, Vartiainen, Heikki & Lönnqvist, Jouko (2007) ”Skitsofrenia”. Teoksessa Jouko Lönnqvist, Martti Heikki-

- nen, Markus Henriksson, Mauri Marttunen & Timo Partonen, (toim.) *Psykiatria*, s. 73–139. Helsinki: Duodecim.
- Jameson, Fredric (1983) ”Postmodernism and Consumer Society”. Teoksessa Peter Brooker (toim.) *Modernism/Postmodernism*, s. 163–179. New York: Longman.
- Jameson, Fredric (1986) ”Postmodernismi eli kulttuurin logiikka myöhäiskapitalismissa”. Suom. Erkki Vainikkala, Kimmo Jokinen, Jukka Laari & Kaarlo Laine. (Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism, 1984.) Teoksessa Jussi Kotkavirta & Esa Sironen (toim.) *Moderni/postmoderni – lähtökohtia keskusteluun*, s. 227–279. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Joensuu, Juri (2012) *Menetelmät, kokeet, koneet: proseduraalisuus poetiikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Osuuskunta Poesia.
- Kähmi, Karoliina (2015) ”Kirjoittaminen on tie minuun, minusta sinuun” *Ryhmämuotoinen kirjoittaminen ja metaforien merkitys psykoosia sairastavien kirjallisuusterapiassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lanham, Richard (1993) *The electronic word*. London: The University of Chicago Press.
- Lyytikäinen, Pirjo (1991) ”Palimpsestit ja kynnystekstit. Tekstien välisiä suhteita Gérard Genetten mukaan ja Ahon Papin rouvan intertekstuaalisuus”. Teoksessa Auli Viikari (toim.) *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*, s. 145–179. Helsinki: SKS.
- McHale, Brian (1987) *Postmodernist fiction*. London & New York: Routledge.
- Ngai, Sianne (2005) *Ugly feelings*. Boston: Harvard University Press.
- Piippo, Laura (2016) ”’650 sivua tiivistettyä hulluutta on liikaa’ – Jaakko Yli-Juonikkaan Neuromaani (2012) elämystalouden karstana ja polttoaineena”. Teoksessa Sanna Karkulehto, Tuuli Lähdesmäki & Juhana Venäläinen (toim.) *Elämykset kulttuurina ja kulttuuri elämyksinä*, s. 347–371. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 120. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Shorter, Edward (2005) *Psykiatrian historia*. Suom. Eila Salomaa. (A History of Psychiatry; From the Era of the Asylum to the Age of Prozac, 1997). Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.
- Stephens, G. Lynn & Graham, George (2000) *When self-consciousness breaks: alien voices and inserted thoughts*. Cambridge, MA: A Bradford Book, The MIT Press.
- Varpio, Yrjö (2007) ”Luova hulluus. Lauri Viidan runous skitsofrenian näkökulmasta”. Teoksessa Laura Karttunen, Juhani Niemi ja Amos Pasternack (toim.) *Taide ja taudit: Tutkimusretkiä sairauden ja kulttuurin kosketuspinnolla*, s. 224–234. Tampere: Tampere University Press.
- Yli-Juonikas, Jaakko (2006) ”Muistan”. *Nuori Voima* 5/2006, 38–39.
- Yli-Juonikas, Jaakko (2015) ”Kansallista ITE-tutkiskelua”. *Kiiltomato*. <http://www.kiiltomato.net/kansallista-ite-tutkiskelua/> (Luettu: 15.5.2018)
- Yli-Juonikas, Jaakko (2016) Kirjallisuuskritiikin *folie à millions*. *Kritiikki* 1/2016, 44–49.
- Zunshine, Lisa (2006) *Why we read fiction: theory of mind and the novel*. Columbus (Ohio): Ohio State University Press.